



İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

CİLT : I



DİYARBAKIR - 1999

KUR'AN'DA SOSYAL ADALET VE İNSAN HAKLARI

Yrd. Doç. Dr. Nurettin TURGAY

A - Sosyal Adalet :

İnsan sosyal bir varlıktır, yalnız başına yaşayamaz. Toplumun kopmaz bir parçası olarak bir takım iyi vasıflarla, , güzel huy ve ahlakla donatılması gerekir.

Şahsi menfaatlerini, kişisel çıkarlarını ön plana alanlar, bir bakıma topluma ters düşerler. Bu gibi insanlardan oluşan bir toplum, zamanla parçalanıp dağılmaya, en azından güvensizlik havasında boğulmaya mahkumdur. Onun için ilahi bir kitap olan Kur'an, ferdi toplumun bir parçası olarak kabul etmiş ve toplumda sosyal adalet ve insan haklarının gerçekleşmesi için her insana bu hususta uyması gereken bazı kuralları koymuştur.

Kur'an, insanları insan olarak eşit görmüştür. Bununla beraber, insanlar arasında mevcut olan bazı farklılıkları çeşitli ayetlerde dile getirmiştir.

İlim ve fazilet açısından insanlar arasında farklar vardır. Bu hususla ilgili olan bazı ayetlerin meali şöyledir:

“Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”¹

“Allah sizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltir.”²

Yaşama şartları bakımından, geçim ve kazanç yönünden de insanlar arasında farklılıklar vardır. İnsanların bu durumu da Kur'an'ın bazı ayetlerinde belirtilmiştir:

“Allah, rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı.”³

¹ ez-Zümer 39/ 9

² el-Mücadele 58/ 11

³ en-Nahl 16/ 71

“Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, kimini ötekine derecelerle üstün kıldık.”⁴

Aynı zamanda insanların nefislerini kontrol altına alma ve ruhi faziletleri bakımından birbirlerinden farklı olduklarını gösteren bazı ayetler de şöyledir:

“Mü’minlerden - özür sahibi olanlardan başka - oturanlar ile malları ve canlarıyla Allah yolunda cihat edenler bir olmaz. Allah, malları ve canları ile cihat edenleri derece bakımından oturanlardan üstün kıldı.”⁵

“O peygamberler ki, biz onlardan bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık.”⁶

Fakat bütün bunların yanında, yukarda belirtildiği gibi Kur’an, insanları insan olarak eşit görmüştür. Fert, aile, toplum, millet, soy ve kabile olarak hiçbirini diğerinden üstün kabul etmemiştir. İnsanların zenginliği, mesleği, mevkii, dili, rengi, cinsi, tahsili ne olursa olsun, Kur’an açısında hiç kimsenin hiç kimseden üstünlüğü söz konusu değildir. Ancak insanlar birbirlerine karşı olsa olsa hak ve görevlerindeki özen ve takvadan dolayı meziyetli ve farklı kabul edilebilirler.⁷

Kur’an, özellikle zengin fakir ayırımının yapılmamasını istemiş, zekat, fitre, fidye ve sadaka ile yardımın yapılmasını emretmiş ve fakirlerin hor görülmelerini şiddetle yasaklamıştır. Bir ara Mekke’nin ileri gelenleri, Hz. Muhammed’in yanında fakir insanların toplandıklarını görünce, O’nunla konuşmaya tenezzül etmemişler, “bunlar kim oluyorlar ki biz gelip bunlarla beraber oturalım, bunların yanında seninle konuşalım? Biz geldiğimiz zaman, sen bunları yanından çıkar. O zaman gelip seninle konuşuruz,” demişler. Hz. Muhammed (s.a.v), bunların Müslüman olmalarını çok arzu ettiğinden dolayı, bir ara bu teklife gönüllü yatar gibi olmuş, onlar geldiği zaman, fakir Müslümanları yanından çıkarmayı düşünmüş. Fakat insanlar arasında ayırımın yapılmasına, fakirlerin küçük görülmelerine razı olmayan Yüce Allah, Hz. Muhammed’i (s.a.v) ayetle uyarmıştır.

“Rabbinin rızasını isteyerek sabah akşam O’na yalvaranları (o zayıf müminleri) kovma! (O kafirler ister inansınlar ister inanmasınlar) Onların hesabından sana bir sorumluluk, senin hesabından da onlara herhangi bir

⁴ ez-Zuhruf 43/ 32

⁵ en-Nisa 4/ 95

⁶ el-Bakara 2/ 253

⁷ Abbas Mahmud el-Akkad, Kur’an Felsefesi, trc. Ahmed Demirci, Ankara, tsz. s. 102 vd.

sorumluluk yoktur. Zira senin onları yanından kovman, zalimlerden yana olmana sebep olur.”⁸

Bu ayetin inişinden sonra, Hz. Peygamber (s.a.v) bu fakir sahabileri incitmek için, onlar onun huzurundan müsaade alıp gitmeden, kendisi onların yanından kalkmak istememiştir.⁹

Kur’an açısında zengin fakir veya genel olarak insan ayırımının olmadığını ortaya koyan başka bir olay şöyledir:

Hz. Peygamber (s.a.v) bir gün Kureyş’in ileri gelenlerine İslam’ı anlatıp onları İslam’a davet ile meşgul iken, gözleri görmeyen ve fakir biri olan Abdullah b. Ümmi Mektum adındaki kişi oraya gelmiş ve Rasulullah’ın (s.a.v) meşguliyetinin farkında olmadığı için, O’na: Ey Muhammed, Allah’ın sana öğrettiğinden bana da öğret,” demiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) Kureyş’in bu ileri gelenlerine sürekli olarak İslam’ı anlatıp durduğu halde, bunlar Peygamberin (s.a.v) davetine aldırış etmiyor ve küfürlerine devam ediyorlardı. Bununla beraber, Hz. Muhammed (s.a.v) de davetine devam ediyordu. İbn Ümmü Mektum’un böyle bir sırada gelip ısrarla Hz. Peygamber (s.a.v)’e “ Allah’ın sana öğrettiğinden bana da öğret” demesi, az da olsa sanki Hz. Peygamber’in (s.a.v) canını sıkıyordu. Dinini öğrenmek isteyen bu ama insana aldırış etmeyen ve hatta yüzünü ekşitip ondan çeviren Rasulullah (s.a.v) derhal Allah tarafından uyarılmış, ikaz edilmişti.¹⁰ Uyarı mahiyetindeki bu ayetler şöyledir:

“(Peygamber,) amanın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve geri döndü. (Rasulullah!) onun halini sana kim bildirdi! Belki o temizlenecek, yahut öğüt alacak da, o öğüt ona fayda verecek! Kendini müstağni sayana gelince, işte sen temizlensin diye ona yöneliyorsun. Oysa ki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin. Fakat koşarak ve Allah’tan korkarak sana gelenle ilgilenmiyorsun.”¹¹

Bu olay, Kur’an’ın mucize olduğunu gösteren önemli kanıtlardan biridir. Çünkü Kur’an Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından uydurulmuş olan bir kitap olsaydı, kendi kendini kınaması düşünülmezdi. Hz. Muhammed (s.a.v), kendisi için itap, kınama, uyarı mahiyetindeki bu ayetleri

⁸ el-En’am 6/ 52

⁹ Mahmud b. Ömer ez-Zamahşeri, el-Keşşaf, Mısır, 1977, II, 68; Abdulfettah el-Kadi, Esbabu’n-Nuzul, Mısır, tsz. S. 101.

¹⁰ Muhammed b. Cerir et- Taberi, Camiu’l-Beyan an Te’vili Ayi’l-Kur’an, Beyrut 1995, XXX, 64 vd. ; İsmail b. Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim , Beyrut, 1969, IV, 470 vd.

¹¹ Abese 80/ 1-10

gizlememiş, öyle bir şeyi düşünme cihetine gitmemiş ve olduğu gibi insanlara tebliğ etmiştir.¹²

Zekat, fitre, fıdye ve çeşitli sadakalarla daima fakirlere yardım etmeyi öngören Kur'an, sosyal adaletin ve insan eşitliği dengesinin en iyi yolunu ortaya koymuştur. Özellikle yetim ve muhtaç olan insanların durumu üzerinde özenle durmuştur. Hayır yapma ve emanet verme gibi bir manaya gelen "Maun" ismini taşıyan¹³, Kur'an'ın 107. suresinde bu durum dile getirilmiştir.

"'Din yalandır' diyeni gördün mü? İşte o, yetimi itip kakar ve yoksulu doyurmaya teşvik etmez. Yazıklar olsun o Allah huzurunda duranlara (namaz kılanlara) ki namazlarında yanılığadırlar. Onlar aslında gösteriş yapmakta ve ufak bir yardımı, hayrı da engellemektedirler."¹⁴

Bu surenin ilk ayetlerinde, Yüce Allah yetimi def edip hakkını çiğneyen, miskin yani aç ve muhtaç olan insanı cimriliği ve ahiret inancından yosun olması münasebetiyle doyurmayan, başkasını da doyurmaya teşvik etmeyen kişileri, dini yalanlayanlar olarak tanıtmıştır. Dini yalanlayanlar, ahiret günündeki hesabı , azap ve mükafatı inkar eden, buna inanmayanlar demektir.¹⁵

Anlaşıldığı gibi bu surede, toplumda ezilen insanların durumuna dikkat çekilmiş ve onların derdi ile dertlenme, hak ve hukuklarına riayet etme ve sıkıntılarını giderme emredilmiştir. Ondaki sonraki ayetlerde namazından gafil olan ve riyakarlık, gösteriş yapan insanların durumu tenkit edilmiştir. Yetim ve fakirlerin durumu ile ibadetteki gaflet ve riyakarlığın beraber anlatılması önemli bir olaydır. Yüce Allah ,bir nevi demiş ki, toplumdaki sosyal adalete, fakir, yoksul, yetim ve muhtaç insanların durumuna eğilmiyorsanız, ne kadar dindar geçinip öyle görünseniz bile, siz İslam dinine , ahiret gününe tam inanmış sayılmazsınız. Yazıklar olsun size. Çünkü siz ibadette samimi iseniz, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, toplumdaki sosyal dengeye eğilmeniz ve faik ile yoksulların derdi ile ilgilenmeniz gerekir. Samimi inanç ve iman, insanı bu gibi hayır ve iyilikleri yapmaya sevk etmelidir.¹⁶

Kur'an'da kavim, millet ve ırk ayırımı da yoktur. Bu konuda da insanlar hep eşit olarak kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) amcası

¹² Seyyid Kutub, fi Zilali'l-Kur'an, Beyrut, 1971, VIII, 460.

¹³ Ali b. Muhammed el- Maverdi, en- Nuketu ve'l-Uyunu, Beyrut, 1992, VI, 353.

¹⁴ el- Maun 107/ 1-7

¹⁵ Muhammed b. Ahmed el- Kurtubi, el- Cami' li Ahkami'l-Kur'an, Beyrut, 1988, XX, 143.

¹⁶ Kutub, fi Zilal, VIII, 679 vd.

Ebu Leheb Kur'an'da ismi zikredilerek kötülenmiştir. Peygamberin yakını diye kendisine hiç bir imtiyaz veya ayrıcalık tanınmamıştır.¹⁷

B- İnsan Hakları :

Asıl itibarıyla Arapça olan hak kelimesi, kelime manası itibarıyla bir çok farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Konumuz Kur'an olduğuna göre, önce Kur'an'da kullanıldığı anlamların üzerinde kısaca durmaya çalışacağız.

Kur'an'da hak kelimesi, bir çok ayette Allah'ın bir ismi olarak kullanılmıştır.¹⁸ Bu ayetlerden birinin meali şöyledir: "...Allah hakkın ta kendisidir."¹⁹

Bununla beraber hak kelimesi Kur'an'da, gerçek şey,²⁰ adalet,²¹ insaf²², bir kimseye ait şey²³, herhangi bir işin karşılığında verilen şey²⁴, batılın zıttı²⁵, kesinleşmiş emir²⁶, Kur'an ve İslam²⁷, pay - hisse²⁸, mu'cize²⁹, doğru yol³⁰, edası farz olan bir Allah borcu³¹ vb. manalarda kullanılmıştır.

Hak kelimesinin çoğulu hakaik ve hukuktur. Manası hakkında sözlük kitaplarında çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Hak kelimesi mastar, sıfat ve isim olarak kullanılmıştır. Hak, sabit ve aklın inkar edemeyeceği derecede sübutu vacip olan demektir. Diğer bir ifade ile lehte olarak sabit olan demektir³². Kur'an açısından hak kelimesini bu şekilde tanımlamak da isabetli olur. Bununla beraber hak, hukuki bir terim ve felsefi bir ifadedir. Elmalılı M. Hamdi Yazır(ö.1361/1942), hak kelimesini izah ederken, özetle şunları söylemiştir: "Bunun esas mefhumunda bir uygunluk anlamı var ki, ilk başta zihinlerde maddi eşyanın diğer bir ifade ile enfus (subje) ile afakın

¹⁷ el- Mesed 111/ 1-5

¹⁸ Yunus 10/ 30, 32 ; el_Kehf 18/ 44 ; Taha 20/ 114.

¹⁹ el-Hacc 22/ 6

²⁰ el- Bakara 2/ 26 ; Yunus 10/ 55 ; Lokman 31/ 33; ez-Zuhuf 43/ 30.

²¹ el-Enbiya 21 /112; es-Sad 38/ 22

²² en-Nisa 4/ 105.

²³ el-Araf,7/ 8; el-Mearic 70/ 24, 25

²⁴ ez-Zariyat 51/ 19 ;el-Mearic 70/ 24, 25

²⁵ el- Bakara 2/ 42; Alu İmran 3/ 71 ; el-İsra / 81 ; es_Sebe' / 49.

²⁶ el-Hicr 15/ 8

²⁷ el-Bakara 2/ 42

²⁸ el- Mearic 70/ 24, 25

²⁹ Yunus 10/ 76

³⁰ Yunus 10/ 35

³¹ ezZariyat 51/ 19 ; el-Mearic 70/ 24, 25

³² Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İst. 1971, I 280.

(objenin), ilim ile ma'lumun (bilgi ile bilinenin) uygunluğunu ifade eder. Bu açıdan bazen zihinler ve bazen nesnelere için söylenir. Düşüncenin gözleme uygunluğu bakımından kullanıldığı zaman, isabet ve doğruluk, söz, fikir, icra, karar, ahkam ve hikmet anlamına gelir ve o işin sıfatı olur. Nesnelere için kullanıldığı zaman, gerçekleşme ve meydana gelme demek olur.

İşte hak ve hakikatin gerçeği, bu iki yönün uyması ve bir araya gelmesi olduğundan dolayı Hak, manen ve şeklen var olmak diye tarif edilebilir ki bu, zorunlu bir vücubi vücut (zorunlu varoluş) demek olur. Zorunlu varoluş ise ya bi zatihi ya li gayrihi olarak düşünülebilir. Li zatihi vücubi vücut, kendi öz varlığının gereği olup hiç bir yönden başkasına muhtaç olmayan ve hiç bir noksanı kabul etmeyen , ezeli ve ebedi bütün kemal sıfatlarını kendinde toplayan Vacib Teala'ya mahsustur ve "el-Hak" ism-i şerifi O'nun güzel isimlerindedir. Bütün enfüs ve afakın birbirlerine uygunluğu ile gerçekliği ve gerçekleşmesi yani ma sivaallah (Allah'ın dışındaki varlıklar) kendi zıtlarından dolayı kendileri için ve kendi icapları (varlıklarının gereği), kendi hakları ile değil, ancak Hak Teala'nın icabı ile ve O'nun hakkı için var olmuş ve gerçekleşmişlerdir. Kendi kendilerine yok olmaya mahkum ve batıl oldukları halde Allh'ın hakkıyla (yaratmasıyla), Allah için "Hak"tırlar. Binaenaleyh bunlar "vacibulvücut ligayrihi" yani "Hak ligayrihi" (başkası için hak olan) dırlar.³³

Hukuk ilmi açısından da hak kelimesinin çeşitli tanımları yapılmıştır.³⁴

Bu derece geniş manalar için kullanılan hak kelimesi, Kur'an'da 247 defa geçmektedir.³⁵ Bu durum, "Hak" mefhumunun Kur'an'daki önemini göstermektedir.

Hak, insan hayatı ile birleşen, insanın yaşadığı her yerde var olan, düşünülen bir olgudur. Onun için, hak mefhumunun insanlıkla beraber başladığını söylemek mümkündür. Çünkü insan sosyal bir varlıktır. Tek başına yaşayamaz. İnsanların mutlaka birbirlerine ihtiyacı olmaktadır. İnsanlar beraber yaşadığı gibi, ihtiyaçları da beraber bulunmaktadır. Dolayısıyla insanlar zaman zaman karşı karşıya gelmekte, çatışmaktadırlar. Bu çatışmaların önlenmesi ve kişilerin haklarının korunması için, bazı kurallara ihtiyaç hissedilmektedir. Bu kurallar, insanların haklarını koruyan,

³³ Yazır, Hak Dini, IV, 2675 vd. ; Abdulkerim Ünalın, İslam Hukuku Açısından Hak ve Hakkın Kötüye Kullanılması, İzmir, 1997, s.14 vd.

³⁴ Bkz. Ünalın, Hak, s. 16

³⁵ Muhammed Fuad Abdalbaki, el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut, tsz. s. 208 vd.

düzenleyen kurallardır. Tarih boyunca bu kuralların üzerinde durulmuş ve geliştirilmişlerdir. Kur'an'ın insana verilen haklar, insan aklı tarafından geliştirilerek verilen haklar değil, Allah tarafından verilen haklardır.³⁶ Bu hakların korunması ve düzene konulması için, her kişinin başkasının haklarına saygılı olması ve kendi hakları ile yetinmesi gerekir. Her insanın hakları, başkasının hakları ile sınırlıdır. Yine her insanın haklarının korunması için, haklarının sınırını aşarak başkalarına zararlı olan kişilere karşı dünyevi ve uhrevi müeyyideler konulmuştur.³⁷

İnsan hakları, çeşitli ilmi kaynaklarda farklı şekillerde tasnif edilmiştir.³⁸ Biz burada insan haklarını, doğuştan olan tabii haklar ve sonradan herhangi bir vesile ile kazınılan müktesep haklar³⁹ diye iki kısımda mütalaa ederek, tabii hakların üzerinde duracağız.

Allah tarafından görevlendirilen bütün peygamberlerin ve gönderilen bütün mukaddes kitapların hikmeti, insan haklarının korunmasına yönelik olduğunu söylememiz mümkündür. Çeşitli ilmi kaynaklarda, bütün peygamberlerin ve mukaddes kitapların ana gayelerinin, insanların şu beş tabii haklarını korumak olduğu kaydedilmiştir:⁴⁰

- 1 - Dini korumak,
- 2 - Canı korumak,
- 3 - Akli korumak,
- 4 - Nesli korumak,
- 5 - Malı korumak.

Bu maddelerin her birinde anlatılan hak ve hürriyetler, bütün insanların doğuştan sahip oldukları tabii haklardır. Bu hakları bütün insanlara Allah vermiştir. Allah'ın verdiği hakları almaya hiç kimsenin hakkı yoktur. Kur'an ve diğer bütün mukaddes kitapların ana hedefi, bu hak ve hürriyetleri korumaktır.

Bu maddelerin kısaca muhtevası ve konu ile ilgili deliller şöyledir:

³⁶ Vehbe ez-Zuhayli, el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletuhu, Dimaşk, 1984, IV, 10.

³⁷ Mustafa Ahmed ez-Zerka, el-Fıkhü'l-İslami fi Sevbihî'l-Cedid, Dimaşk, 1964, III, 7 vd.

³⁸ Ebu'l-A'la el-Mevdudi, İslamın Anlaşılmasının Doğru, trc. Halil Zafir, Ankara, 1967, s. 153 vd. ; Ünalın, Hak, s.85 vd.

³⁹ Ahmed Hamdi Akseki, İslam, Ankara, 1981, s.55.

⁴⁰ Muhammed b. Muhammed el-Gazzali, el-Mustasfa, Mısır, 1937, I, 288; Ebu İshak İbrahim b. Musa eş-Şatibi, el- Muvafakat fi Usulî's-Şeria, Mısır, 1975, II, 8 vd. ; Seyfuddin el-Amidi, el-İhkam fi Usulî'l-Ahkam, Mısır, 1967, III, 252; Muhammed Ebu Zehra, Kur'an Nizamı, trc. Ali Arslan, Ankara, 1969, s.61;Mustaf Baktır, İslam Hukukunda Zaruret Hali, Ankara, 1981, s. 177 vd. ; Osman Eskicioğlu, İslam Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları, İzmir, 1996, s.280 vd.

1- Dini Korumak :

Buna dini hak ve hürriyetler de diyebiliriz. Din, insan hayatının en önemli ve ayrılmaz bir unsurudur. Fert olarak insanın, ailenin ve toplumun sağlıklı bir şekilde ayakta durabilmesi için, dini inançlarının, fikir ve düşüncelerinin en mükemmel bir şekilde korunup himaye altına alınması gerekir. İnsan bununla mutlu olur. İslam'ın kelime olarak bir anlamı da sulh, emniyet, barış, güven ve mutluluktur.⁴¹ Bu mutluluğun sağlanması için, her insanın eşit ölçüler dahilinde inanç ve düşünce hak ve hürriyetine sahip olması gerekir.

Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde, din, inanç ve düşünce konusunda baskı yapılamayacağı bildirilmiştir.

“ Dinde zorlama yoktur.”⁴² ayetine göre, insanlara inanç ve düşünceleri hususunda zor ve baskı kullanılamaz. O zaman insanın irade ve ehliyeti ortadan kaldırılmış olur. Yine bu ayetin ifade ettiği manaya göre, herhangi bir insanın Müslüman olması için zora ve baskıya baş vurmamak söz konusu olamaz. Her insan, dini inancı ne olursa olsun , kendi dinini yaşama hürriyetine sahiptir.⁴³ Kur'an'a göre akli başında olan her insan, tam bir vicdan serbestiliği içerisinde, inanç ve düşünce hürriyetine sahiptir. Bu konu ile ilgili olan başka bir ayet şöyledir:

“Ve de ki : Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman eysin, dileyen inkar etsin.”⁴⁴ Bu ayete göre inanç ve düşünce hürriyeti, her insan için vazgeçilmez bir haktır. İnanmak veya inanmamak, itaat etmek veya etmemek, insanların iradesine bırakılmıştır. Allah bu konuda insanı zorlamamış ve zorlamayı da tasvip etmemiştir.⁴⁵

Kafirlerle hitap ile ilgili olan el-Kafirun suresinde Yüce Allah mealen : “Sizin dininiz size, benim dinim banadır,”⁴⁶ diye buyurmakla, İslam muhaliflerine kendi din, inanç, fikir ve düşüncelerinde serbestliği tanımıştır.

⁴¹ İsmail b. Hammad el-Cevheri, es-Sihah, thk. Ahmed Abdulğafur Attar, Beyrut 1984, V, 1951 ; Ahmed b. Faris b. Zekeriya, Mu'cemu'l-Mekayisi'l-Luğa, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Beyrut 1991, III,90 ; Mecduddin Muhammed b. Ya'kub el-Firuzabadi, Kamusu'l-Muhit, Beyrut 1987, IV, 131.

⁴² el-Bakar 2/ 256.

⁴³ Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Hazin, Lubabu't-Te'vil fi Maani't-Tenzil, Beyrut, tsz. I, 186 ; Yazır, Hak Dini, I, 863.

⁴⁴ El-Kehf 18/ 29

⁴⁵ Fahrüddin er-Razi, Mefatihü'l-Gayb, Beyrut, 1990, XXI, 119 ; Şahabuddin Muhammed el-Alusi, Ruhü'l-Maani fi Tefsiri'l-Kurani'l-Azim ve's-Sebi'l-Mesani, Beyrut, tsz. XV, 266.

⁴⁶ el-Kafirun 109/ 6

Kur'an indirildiği zaman, insanlar din ve vicdan serbestliğini bilmiyorlardı. Kur'an'ın ayetlerinden ve Hz. Muhammed(s.a.v)'in sünnetinden bunu öğreniyorlardı. Zamanla insanlar bunu daha iyi bir şekilde idrak edebildiler.⁴⁷

Kur'an'daki cihad ve savaş kavramı bile, insanların din, inanç ve fikirlerinin üzerindeki baskıyı ortadan kaldırmaya yöneliktir. İslam açısından savaş, dini, inancı ne olursa olsun, bütün insanların başta inanç ve fikir serbestliğini sağlamak üzere çeşitli haklarını korumak için yapılır.⁴⁸

Hız. Muhammed (s.a.v)'in hadisleri, Kur'an'ın açıklaması mahiyetindedir.⁴⁹ Bir çok hadiste de insanların din, inanç ve fikir serbestliği üzerinde durulmuştur.

Hız. Muhammed (s.a.v.) Medine'de bir gün Necranlı Hıristiyanların bir heyetini kabul edip onlarla konuşmuş. O esnada papazları kendilerine göre dua edip ibadet etmek istemişler. Hız. Muhammed (s.a.v) onlara müsaade edince, camide kendi dinlerine göre ibadet etmişlerdir. Sahabiler Hıristiyanların camide ayin yapmalarına razı olmayıp itiraz edince, Hız. Peygamber (s.a.v) : “Onları bırakın, kendi ibadetlerini yapsınlar,” diyerek sahabileri susturmuş⁵⁰ ve bu Hıristiyanlarla antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma metninin bir paragrafı şöyledir:

“Necranlıların malları, canları, arazileri, meskenleri, hazır bulunanları ve bulunmayanları, aşiretleri, kiliseleri, dinleri, rahipleri, ellerinde bulunan az veya çok her şeyleri, Allah Rasulünün teminatı ve koruması altındadır. Papazları, rahipleri ve mabetlerinin kayyımlarından hiç birisi değiştirilmez.”⁵¹

İnsanlar din, inanç, fikir, düşünce ve kültürlerinde eşit hak ve hürriyete sahip olunca, eğitim, öğretim, tebliğ, basın ve yayında da eşit hak ve hürriyete sahip olurlar.⁵² Buraya kadar anlatmaya çalıştığımız ayet ve hadislerden bu netice anlaşıldığı gibi, Kur'an'ın bu konu ile ilgili olan başka bir ayetin meali de şöyledir : “Kitap ehlinde zulmedenler bir yana, onlarla en güzel bir şekilde mücadele edin, şöyle deyin: Bize indirilene de size

⁴⁷ Ebu Zehra, Nizam, s. 73.

⁴⁸ Süleyman Ateş, Yeniden İslam'a, İst. 1997, I, 179.

⁴⁹ Muhammed Huseyn ez-Zehabi, et-Tefsir ve'l-Mufessirun, Beyrut, tsz. I, 32 vd.

⁵⁰ Ebu Muhammed Abdulmelik b. Hişam, es-Siretu'n-Nebeviyye, Beyrut, 1971, II, 223 vd. ; Şemsuddin Muhammed b. Ebi Bekr İbn Kayyım el-Cevziyye, Zadu'l- Mead, Beyrut, 1994, II, 629.

⁵¹ Kasım b. Sellam Ebu Ubeyd, Kitabu'l-Emval, Kahire, 1968, s. 272 vd. ; Eskicioğlu, Hukuk, s. 293.

⁵² el- Mevdudi, İslam'da Hükümet, trc. Ali Genceli, İstanbul, tsz. S. 75.

indirilene de inandık. Bizim tanrımız da sizin tanrınız da birdir. Biz O'na teslim olmuşuzdur.”⁵³

Hız. Muhammed (s.a.v.) de bu ayetle ilgili olan hadislerinde, insanların inanç, dil ve kültürleri alanındaki eğitim ve öğretimlerinde serbest olduklarını ve eşit haklara sahip bulduklarını açıklamıştır.⁵⁴

2 - Canı Koruma

Allah tarafından görevlendirilen peygamberlerin ve yine Allah tarafından gönderilen mukaddes kitapların ana hedeflerinden biri de, bütün insanların canını yani nefsini korumak ve onlara yaşama hak ve hürriyetini sağlamaktır. İnsanların yaşama hakkı, diğer hakların bir nevi başında gelir. Zaten her canlı tabii olarak kendini koruma, savunma güdüsü ve yaşama arzusu ile yaratılmıştır.

Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde insan hayatına saygı göstermenin ve insanı öldürmemenin gerektiği açıklanmıştır :

“ Bir mü'mini kasten öldürenin cezası, içinde sürekli kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”⁵⁵

Bu ayette mü'min insanı öldürmeyin derken, mü'min olmayan insanı öldürün anlamı çıkmaz. Kur'an, inanan insanlara hitap ettiği için, burada mü'min tabiri kullanılmıştır. Aslında insanın inancı ne olursa olsun, her türlü maddi ve manevi değerleri korunmalıdır.⁵⁶ Başka bir ayette Yüce Allah, istisnasız tüm insanların öldürülmemesinin gerektiğini açıklamıştır :

“Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmeyin.”⁵⁷ Buna göre insan öldürmek, Kur'an'da hem yasaklanmış ve hem de haram olarak kabul edilmiştir. İnsan öldürmenin haram ve yasak olmasının çeşitli hikmet ve sebepleri vardır.⁵⁸

Kur'an, bir insanı öldürmeyi bütün insanları öldürmüş olmak gibi büyük bir günah olarak kabul etmiştir:

“Bundan dolayı İsrail oğullarına şöyle yazdık :Kim bir cana kıymamış ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir canı öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de onu (n hayatını kurtarmak

⁵³ el-Ankebut 29/ 46

⁵⁴ el-Kurtubi, el-Cami' , XIII, 233.

⁵⁵ en-Nisa 4/ 93

⁵⁶ Ateş, Y. İslam'a, I, 177.

⁵⁷ El-İsra, 17/ 33

⁵⁸ er-Razi, Mefatih, XX, 201.

suretiyle) yaşatırsa, bütün insanları yaşatmış gibi olur. Andolsun elçilerimiz onlara açık deliller getirdiler. Ama bundan sonra de onların çoğu, yine yeryüzünde israf etmekte (aşırı gitmekte) dirler.”⁵⁹

Kur’an, insanın yaşama hakkını elinden almaya, canına kıymaya ağır bir ceza koymuştur :”Kısasta sizin için hayat vardır,”⁶⁰ mealindeki ayet, insan haklarını korumaya, yaşama hak hürriyetini muhafaza etmeye yöneliktir. Buna göre bile bile, kasten insanı öldürene kısas cezası tatbik edilir. Ancak katil öldürülenin ehli tarafından affedilirse, cezası paraya dönüştürülür.⁶¹ Hataen, yanlışlıkla insan öldürmeye ise, kefaret ve diyet gibi çeşitli hukuki cezalar konmuştur.⁶²

3 - Akli Korumak

Kur’an’ın insanlara doğuştan tanıdığı hak ve hürriyetlerden biri de, hiç şüphesiz düşünce ve kanaatini ifade hak etme ve hürriyetidir. Bazı kaynaklarda bu madde, din hürriyeti ile beraber zikredilmiştir. Fakat fikir ve düşünce daha çok akılla ilgili olduğu için, burada ayrı bir başlık halinde incelemeyi uygun gördük. Nitekim kaynakların çoğunda da aklın korunması ayrı bir madde olarak ele alınmıştır.

Kur’an açısından fikir serbestliğine saygı duyulduğu için, akla önem verilmiştir. Akli korumak, fikir üretmek, ilahi bir nimettir. Allah, bu nimeti akıl sahibi olan herkese vermiştir ve hiç kimse onu engelleme hakkına sahip değildir.

“Esasen Rabbının nimeti kimseye yasak kılınmış değildir.”⁶³ Onun için düşünceyi ve onu ifade etmeyi sınırlamak veya ona kısıtlama getirmek diye bir şey söz konusu değildir. Tam tersine Kur’an bu hususta serbestlik getirmiştir. İnsanın tabii hakkı olan aklını kullanmasının, fikir ve düşüncesini belirtmesinin, herhangi bir müeyyide ile yasaklanması caiz olmadığı gibi, insanın bu hakkından vazgeçmesi de caiz değildir. Fikir ve düşünce sahibi olmak, akıl ile yorumlarda bulunmak, insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliktir. Müslüman’ın da İslam esaslarına

⁵⁹ el-Maide 5/ 32

⁶⁰ el-Bakara 2/ 179

⁶¹ el-Bakara 2/ 178

⁶² el-Gazali, el-Mustasfa, I, 288 ; eş-Şatbi, el-Muvafakat, II, s. 9 vd. ; el-Amidi, İhkam, II, 252 ; Kemaluddin Muhammed b. Abdulvahid b. Humam, Fethu’l-Kadir, Mısır, 1900, VIII, 254 vd.

⁶³ el-İsra 17 / 20

uyması ve uyabilmesi için elzendir. İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, İslam dininin önemli icaplarından biridir. Bunun gerçekleşmesi, her şeyden önce fikir ve düşünce serbestliğine bağlıdır.⁶⁴ Bu fikir ve düşünce serbestliği, insanlar için tabii bir hak olmakla beraber, aynı zamanda bir farzdır, ilahi bir emirdir.⁶⁵

Aklı kullanmak, fikir ve düşünce belirtmek, İslam açısından bir içtihat kurumudur. Kur'an'ın anlaşılması, İslam esaslarının belirlenip ortaya konması da buna bağlıdır. Rasulullah (s.a.v.) , “ Hüküm veren karar verirken araştırıp içtihat eder ve sonra doğru kara verirse, onun için iki sevap vardır. Eğer karar verirken içtihat eder, fakat hataya düşerse, onun için bir sevap vardır,”⁶⁶ diyerek içtihadın önemini belirtirken, akli kullanarak fikir ve düşünceyi belirtmenin İslam dinindeki önemini ortaya koymuştur. Sadece bu içtihat hususu, yani içtihat kurumu, İslam dinini fikir ve düşünce hürriyetine ne derece önem verdiğini göstermektedir.

Bununla beraber İslam hukukunda cezaların, özellikle ölüm cezasının hangi suçlardan dolayı verildiği bellidir. Bunlar arasında fikir ve düşünceden dolayı verilen herhangi bir ceza söz konusu değildir.⁶⁷

Fikir ve düşünce serbestliği, aklın rahat ve serbest çalışması ile mümkün olur. Diğer bir ifade ile, fikir ve düşüncenin kaynağı akıldır. Fikir ve düşüncenin rahat, sağlam ve yararlı olabilmesi için, aklın rahat ve sağlam olması gerekir. Bunun için başta Kur'an olmak üzere bütün mukaddes kitapların korumayı hedef saydıkları beş husustan biri de aklın korunmasıdır. Çünkü akıl insanı hayvanlardan ayıran en önemli özelliktir.⁶⁸ İslam dini ve özellikle İslam hukuku, akli kendisinden vazgeçilmez bir şart olarak kabul etmiştir. Namaz, oruç, vb. mükellefiyetleri emrederken, birinci planda akıllı olma şartını koymuştur. Akıllı olmayana teklif, yükümlülük yoktur. Bu hüküm, bütün mezhep imamaları tarafından ihtilafsız bir şekilde benimsenip kabul edilmiştir⁶⁹. Dinde mükellefiyet ve yükümlülüğün şartı olarak kabul edilen aklın, bu ehemmiyetine göre korunması gerekir.

⁶⁴ Abdulkerim Zeydan, İslam'da Fert ve Devlet, trc. Cemal Arzu, İstanbul, 1978, s. 83.

⁶⁵ el-Mevdudi, Hükümet, s. 722.

⁶⁶ Buhari, İ'tisam, 21; Müslim, Akdiye, 15; Ebu Davud, Akdiye, 2; Nesei, Ahkam, 2, Kudat, 3; İbn Mace, Ahkam, 3; Ahmed b. Hanbel, IV, 198, 204, 205.

⁶⁷ Ahmed Yaşar, İslam Ceza Hukukunda İdamı Gerektiren Suçlar, İstanbul, 1995, s. 24.

⁶⁸ El-Gazali, İhya, I, 91.

⁶⁹ Eş-Şatibi, el-Muvafakat, II, 5 ; Ali b. Ebi Bekr el-Merğınani, el-Hidaye, Mısır, 1936, I, 68.

Bu nedenle Kur'an aklı gideren, fikir ve düşünceyi sekteye uğratan her şeyden sakındırmıştır. Mesela, insanı sarhoş edip aklını giderdiği için içkiyi yasaklamıştır :

“Ey insanlar, şarap, kumar, dikili taşlar, şans okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”⁷⁰ Hz. Muhammed (s.a.v.) de, çeşitli hadislerde içkinin haram olduğunu haber vermiştir : “Sarhoşluk veren her şey içkidir ve bütün içkiler de haramdır.”⁷¹ “Çoğu sarhoşluk veren bir şeyin azı da haramdır.”⁷² Bu ayet ve hadislerden anlaşıldığı gibi, içki insana sarhoşluk verip aklını gidermekte, fikir ve düşüncesini tahrip etmektedir. İnsan aklının korunmasını hedefleyen Kur'an, bu nedenle içkiyi yasaklamış ve haram kabul etmiştir.⁷³

4 - Nesli Korumak

Bunu, ailevi hak ve hürriyetler diye tanımlamamız da mümkündür. Bütün peygamberler ve kutsal kitaplar insanların neslini korumayı ve onlara ailevi hak ve hürriyetleri sağlamayı hedeflemiştir.

Bu konu gündeme gelince, ilk olarak akla evlenip yuva kurmak gelir. Evlenme normal kimseler için teşvik edilmiş bir sünnet, evliliğe fazla meyilli olanlar için vacip ve evlendiği takdirde günaha girmesinden korkulan kimseler için ise mekruhtur.⁷⁴ Bu değerlendirmeleri farz, haram ve mekruh şeklinde yapmış olan alimler de vardır.⁷⁵ Kur'an'da da evlenme hususunda çeşitli ayetler vardır. Bu ayetlerden bazılarının meali şöyledir:

“Beğendiğiniz kadınlarla evleniniz!..”⁷⁶

“Allah size kendi nefislerinizden eşler var etti, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı ve sizi güzel şeylerle rızıklandırdı.”⁷⁷

“Aralarınızdaki bekarları, kölelerinizden ve cariyelerinizden iyi davranışlı olanları evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allah, lütfuyla onları zengin eder. Allah(ın mülkü) geniştir. O, (her şeyi) bilendir. Evlenme

⁷⁰ el-Maide 5/ 90

⁷¹ Buhari, Edeb, 80, Ahkam, 22, Megazi, 60 ; Müslim, Eşribe, 73, 75; Ebu Davud, Eşribe, 5 ; Tirmizi, Eşribe, 1, 2 ; Nesei, Eşribe, 53 ; İbn Mace, Eşribe, 9.

⁷² Tirmizi, Eşribe, 3.

⁷³ Tazır, Hak Dini, I, 762.

⁷⁴ Abdullah b. Mahmud b. Mevdul el-Mevsili, el-İhtiyar, Mısır, 1951, III, 82.

⁷⁵ ez-Zuheyli, el-Fıkh, IX, 29.

⁷⁶ en-Nisa 4/ 3

⁷⁷ en-Nahl 16/ 72

(imkanı) bulamayanlar, Allah kendilerini lütfundan zengin ed(ip evlenme imkanına kavuşturan)caya kadar iffetlerini korusunlar.”⁷⁸

“Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır. (O) dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. Yahut onları hem erkek hem de kız çocuklar olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır bırakır. O, her şeyi bütünüyle bilendir, (her şeye) gücü yetendir.”⁷⁹

Bu ayetlerde evlenme ve çocuk sahibi olma tavsiye edilirken, insan ayırımı yapılmamış ve bu hak bütün insanlara eşit bir şekilde tanınmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v)’in evlenme ve aile kurma hakkında çeşitli hadisleri vardır. Bu hadislerden bazıları şöyledir

“Gençler içinizden aile geçindirebilecek güçte olanlar evlensin Evlenmeye gücü yetmeyenler ise oruç tutsun. Çünkü oruç şehveti kırar.”⁸⁰

“Evlenmek benim sünnetimdir. Sünnetimden yüz çeviren benden değildir. Evleniniz. Çünkü ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim”⁸¹

“Dünya bir geçimden ibarettir. Şu geçim dünyasının en güzel nimeti de, iyi bir kadın(la evlenmek)dır.”⁸²

Bütün bu ayet ve hadislerde evlenip yuva kurma tavsiye edilmiştir. Bunun çeşitli hikmetleri vardır. Evlenen insan, başkasının namusuna göz dikmez, yuvasına bağlı olur. Bununla bir nevi başkasının namusu rahatsız edilmekten kurtulmuş olur. İnsan neslinin devamı evlilikle sağlanmaktadır. Yine evliliğin neticesinde doğan çocukların nesebi belli olur; anne ve babası bilinir. Normal evlilik hayatı olmazsa, doğan çocukların hayatı belli olmaz ve nesiller karışır. Onun için Kur’an ve sünnet neslin korunmasına son derece önem vermiş ve neslin bozulmasına sebep olan zinayı şiddetle yasaklamıştır :

“Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek, gerçekten büyük bir suçtur. Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayasızlık ve çok kötü bir huydur.”⁸³

Cahiliye döneminde insanlar, geçim endişesiyle ve başka sebeplerle kız çocuklarını öldürüyorlardı. Yüce Allah, rızkın Allah tarafından

⁷⁸ en-Nur 24 / 32-33.

⁷⁹ eş-Şura 42 / 49-50

⁸⁰ Buhari, Nikah,3, Savm,10; Müslim, Nikah, 1 ; Ebu Davud, Nikah,1 ; Nesai, Nikah,3 ; İbn Mace, Nikah, 1 ; Darimi, Nikah, 2 ; Ahmed b. Hanbel, I, 374.

⁸¹ İbn. Mace, Nikah, 1.

⁸² Müslim, Reda’, 17.

⁸³ el-İsra,17/ 31,32.

verildiğini belirterek böyle yapmayı yasaklamıştır. ⁸⁴ Aynı ayetin, anne karnındaki ceninin alınması veya benzer yollarla doğum kontrolünde bulunmayı yasakladığı da rivayet edilmiştir. Zaruret olamadıkça anne karnına intikal eden çocuğun alınması uygun görülmemiştir. Eski zamanlarda insanlar açlık korkusuyla düşük yaparak cenini yok etmeye çalışıyorlardı. Çağımızda bu hareket kürtaj yolu ile gerçekleşmektedir. Kur'an ve İslam doğal metodlarla üremeyi, çoğalmayı emretmiş, suni yollara baş vurup cenini yok etmeyi ve yine bu yollarla çoğalmayı uygun görmemiştir. ⁸⁵

İkinci ayette zina gündeme getirilmiştir. Çocukları öldürmeyi yasaklayan ayetten hemen sonra zinanın gündeme getirilmesinde bir konu birliği ve bir edebi incelik vardır. Dünyaya gelen çocuğu öldüren, yalnız bir şekilde çocuğunu öldürmüş oluyor. Zina yapan ise, bir kaç şekilde çocuğu, aileyi ve toplumu öldürmüş oluyor. Başta, çocuğun tohumunu normal yerine değil, başka bir yere bırakmış oluyor. Zina fiilinde bulunanlar çocuğun olmasını istemedikleri için, çeşitli yollarla oluşmasını önlemektedirler. Şayet cenin oluşursa, onu aldırma yoluna gitmektedirler. Zina fiilinden çocuk dünyaya gelirse, daha doğar doğmaz toplum tarafından dışlanmakta, ayrı bir gözle bakılmakta ve toplum hayatında problemlili bir insan olarak büyümektedir. Zinadan dolayı aile bağları zayıflamakta, yuvalar yıkılmaktadır. Meşru ve normal evliliğe ilgi azalmakta, ailenin kutsiyeti gittikçe kaybolmakta ve gayri meşru hayat artmaktadır. En önemlisi zina, neslin bozulmasına neden olmaktadır. Zinanın neticesinde toplumda çeşitli hastalıklar yayılmakta, insanların birliği, yakınlığı, sıcak ilgileri kaybolmakta ve toplum hasta bir toplum haline gelmektedir. ⁸⁶ Onun için Kur'an, bu ayette anlatıldığı gibi, yalnız zinayı yasaklamamakta, aynı zamanda zinaya yaklaşmamayı emretmekte emretmekte ve zinaya sebep olan her şeyden nehyetmektedir. Bunun için İslam'da tesettür emredilmiş, nikahı düşen insanların تنها yerlerde baş başa kalmaları uygun görülmemiş ve kadınla erkeğin arasına bir mesafe konmuştur. Zinaya götürebilen, ona sebep olan her şeyden nehyedilmiştir. "Zinaya yaklaşmayın" ifadesi "zina yapmayın" ifadesinden daha belif ve daha geniş kapsamlıdır. ⁸⁷ Bu ayetin

⁸⁴ el-Hazin, Lubab, III, 163.

⁸⁵ Muhammed Said Ramazan el-Buti, Tahdidu'n-Nesl, Dımaşk, 1976, s.101 vd. ; el-Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İst. 1991, III, 106 vd.

⁸⁶ Kutub, fi Zilal, V, 321.

⁸⁷ Ebu'l-Bekkat Abdullah b. Ahmet b. Mahmud en-Nesefi, Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil, (Hazin tefsirinin kenarında) Beyrut, tsz. , III, 163 ; Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu't-Tefasirİstanbul, 1987, II, 159.

tefsirinde söz konusu olan zina hakkında, alimlerin daha çeşitli görüş ve yorumları vardır.⁸⁸

Zina ile ilgili olan diğer bazı ayetlerin meali şöyledir.

“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun. Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah’ın dini(ni tatbik) hususunda sizi sakın acıma duygusu kaplamasın! Mü’minlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.”⁸⁹

“Yine onlar ki, Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarmazlar, Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahı(nın cezasını) bulur. Kıyamet günü azabı kat kat olur ve orada alçaltılmış olarak temelli kalır.”⁹⁰

“Ey peygamber! İnanmış kadınlar Allah’a hiç bir şey ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi işi işlemekte sana karşı gelmemek hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah’tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”⁹¹

Bu ayette sayılan biat şartları arasında yer alan “ elleri ile ayakları arasında bir iftira uydurmama” tabiri hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır. Alimlerin çoğunluğunun kanaatine göre gayrı meşru (zina mahsulü) olan bir çocuğu dünyaya getirip, onu kocasına nispet ederek iftira etme anlamına gelmektedir.⁹²

Kur’an, herhangi bir insana zina isnat edip iftira etmeye bile ağır bir ceza getirmiş:

“Namuslu hür kadınlara (zina isnadıyla) iftira atan, sonra da bu hususta dört şahit getiremeyen kimseler(in her birine) seksen değnek vurun. Onların ebediyen şahitliklerini kabul etmeyin. Onlar fasıkların ta kendileridir. Meğer ki bundan sonra tevbe edip kendilerini düzeltirlerse, o takdirde Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.”⁹³

Bütün bu deliller, Kur’an’ın bütün insanların neslini, namusunu ne derece koruduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

⁸⁸ Geniş bilgi için bkz. et-Taberi, Cami’, XV,100 vd. ; er-Razi, Mefatih, XX, 198 vd.; el-Kurtubi, el-Cami’, X, 165 vd.

⁸⁹ En-Nur 24/ 2

⁹⁰ el-Furkan 25/ 68, 69.

⁹¹ el-Mumtehine, 60/ 12.

⁹² el-Kurtubi, el-Cami’, XVIII, 48 ; er-Razi, Mefatih, XIX, 309 vd.

⁹³ en-Nur, 24/ 4, 5

5 - Malı Korumak

Allah tarafından gönderilen bütün peygamberler ve mukaddes kitapların ortak hedeflerinden biri de, hiç şüphesiz bütün insanların malını korumaktır. Buna mülkiyet hakkı, ekonomik serbestilik, mal edinme veya teşebbüs hürriyeti demek de mümkündür.

Kua'an'a göre her şeyin asıl sahibi Allah'tır. Mülk O'nundur. Her şeyin tasarrufu O'nun elindedir. "Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır."⁹⁴ Yüce Allah : "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım,"⁹⁵ demiştir ve yeryüzünde yaratmış olduğu halifesi de insandır. İnsan, dünya hayatında Allah'ın halifesi olarak O'nun adına mülkü yönetir, dünyanın düzenini sağlar.⁹⁶

Yüce Allah, insanı halife olarak seçip dünyanın mülkünü ona emanet edince, inanç, renk, cins ayırımı yapmamış ve dünya mülkündeki tasarrufta bütün insanlara eşit haklar tanımıştır. Kadının kazandığı kendisine, erkeğin kazandığı da kendisinedir. Bu hususla ilgili olan bir ayetin meali şöyledir:

"Erkeklerin çalışıp kazandıklarından kendilerine bir pay ve kadınların da çalışıp kazandıklarından kendilerine bir pay vardır."⁹⁷ Kim olursa olsun insana ancak çalıştığına karşılığı vardır. Çünkü Kur'an böyle haber vermiştir :

"İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur ve (kendisine) çalışmasının karşılığı verilecektir."⁹⁸

Buna göre insana yaptığı iyiliğin ve kötülüğün karşılığı var olduğu gibi, genel olarak yaptığı her türlü amelin, çalışmanın karşılığı da vardır.⁹⁹

Bütün insanlara mülkiyet hakkı, ekonomik serbestilik tanıyan Kur'an başkasının rızası olmadan malını almayı, hırsızlığı şiddetle yasaklamış ve önleyici müeyyideler koymuştur:

"Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan (başkalarına) bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sahibidir. Kim (bu) haksız davranışından sonra tevbe eder ve

⁹⁴ Bkz. Alu İmran 3/ 189; el-Maide 5/ 17; et-Tevbe 9/ 118; en-Nur 24/ 42; el-Furkan 25/ 2 ; eş-Şuara 42/ 49 ; ez_Zuhruf 43/ 85; el-Casiye 45/ 27 ; el-Fetih 48/ 14 ; el-Buruc 85/ 9.

⁹⁵ el-Bakara 2/ 30.

⁹⁶ Ateş, Y. İslam'a, I, 181.

⁹⁷ en-Nisa 4/ 32.

⁹⁸ en-Necm 53/ 39, 40.

⁹⁹ ez-Zamahşeri, el-Keşşaf, II, 51 vd.

durumunu düzeltirse, şüphesiz Allah onun tevbesini kabul eder. Allah çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir.”¹⁰⁰

İnancı, cinsi, rengi ne olursa olsun, bütün insanların mallarının korunması için Allah tarafından böyle caydırıcı bir müeyyide konmuştur. Kur’an’ın hırsızlığa karşı koyduğu bu ceza hakkında ileri geri konuşanlar olmuştur. Fakat, başka sistemlerin hırsızlığa karşı uyguladıkları cezaların hiç bir caydırıcılığı olmamıştır. Bu yüzden hırsızlık suçundan hapishanelere girenler, orada bu işin inceliklerini öğrenmişler ve çıktıktan sonra daha büyüğünü yapmışlardır. Bir de ayette dile getirilen el kesme olayının bir çok şartı vardır. Ahlaki bir hastalık olan hırsızlıktan tevbe edenin elinin kesilip kesilmeyeceği hususunda da farklı görüşler vardır. Bu hususlar daha çok fıkhi meselelerdir. Fıkıh ve tefsir kitaplarında bu görüşlere yer verilmiştir.¹⁰¹

Kur’an açısından insan hakları diye anlatmağa çalıştığımız bu beş madde bir hadiste özet olarak dile getirilmiştir: “Malı uğruna öldürülen şehittir. Kim canını, dinini, ehlini (ailesini), ırz ve namusunu korumak için mücadele ederken öldürülürse o şehittir.”¹⁰²

Hz. Muhammed (s.a.v)’in genel olarak insan haklarına yönelik olarak söylemiş olduğu diğer bir hadisin manası şöyledir:

Ebu Hureyre’den rivayet edildiğine göre, Hz. Muhammed (s.a.v) bir gün ashabına :

- Müflis kimdir, biliyor musunuz? Dedi.

-Bizce müflis, parası ve malı olmayan kimsedir, dediler. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

-Benim ümmetimin müflisi o kimsedir ki, kıyamet gününde namaz, oruç ve zekatla gelir. Fakat şuna sövmüş, şuna iftira etmiş, şunun malını yemiş, bunun kanını dökmüş ve şunu dövmüştür. Bundan dolayı onun ibadet ve iyilikleri, hak sahibi olanların her birine verilir. Üzerindeki kul hakkı ödenmeden ibadet ve iyilikleri tükenirse, hak sahiplerinin günahları ona yükletilir. Sonra o kimse cehenneme atılır.”¹⁰³

Her Cuma hutbesinin sonunda İmam-Hatiplerin okudukları ayet¹⁰⁴ ve Hz. Muhammed(s.a.v)’in veda hutbesi¹⁰⁵ de birer insan hakları mesajı durumundadır.

¹⁰⁰ el-Maide 5/ 38, 39.

¹⁰¹ bkz. Et- Taberi, Cami’, VI, 311 vd. ; Süleyman Ateş, Kur’an-ı Kerim Tefsiri, İstanbul, 1995, II, 781 vd.

¹⁰² Buhari, Mezalim, 33; Ebu Davud, Sünneh, 32; Tirmizi, Diyat, 22; Nesei, Tahrim, 24; Ahmed b. Hanbel, I, 190.

¹⁰³ Müslim, Birr, 60 ; Ahmed b. Hanbel, II, 303, 334, 372.

¹⁰⁴ en-Nahl 16/ 90.

Dini kaynaklara göre insan, kendisi ile Allah arasında olan bir kusurundan dolayı tevbe edince, tevbesinin makbul olması için üç şart vardır: 1- İşlediği günahı terk edecek, 2- Daha önce işlediğine pişman olacak, 3- Bundan sonra bir daha işlemeyeceğine dair Allah'a söz verecek. Şayet işlediği günah kendisi ile Allah arasında olan bir günah değil, kul hakkı ile ilgili ise, bundan tevbe ettiğinde, tevbesinin kabul edilmesi için, yukarda saydığımız şartlarla beraber dördüncü olarak da hak sahibi ile helalleşecek. Kul hakkını affetmedikçe, Allah affetmez.¹⁰⁶

Netice olarak Hz. Muahmmmed(s.a.v)'in : "Sizden biri kendi şahsı için istediğini kardeşi için istemedikçe, hakiki manada iman etmiş olamaz,"¹⁰⁷ mealindeki hadisi, insan haklarının bir nevi özeti durumundadır. Alimlerin bir kısmı bu hadisi izah ederken, kardeş kelimesini Müslüman kardeş olarak yorumlamışlardır. Bazı alimler de bütün insanların kardeş olduğunu kabul etmişler ve bu hadisi ona göre açıklamışlardır.¹⁰⁸ Buna göre kendi dinimize fikir ve düşüncemize, dilimize, kültürümüze, malımıza, canımıza, namusumuza, her türlü maddi ve manevi değerlerimize tanıdığımız hak ve hürriyeti, bütün insanlara aynı şekilde tanımalıyız. İşte o zaman iman etmiş ve imanımızın icabını yerine getirmiş oluruz. Kendimize tanıdığımız bu hak ve hürriyetleri başkalarına tanımadığımız zaman, bu hadisteki ifadeye göre, iman etmiş olamayız. Yine bu hadisteki ifadeye göre iman etmiş olmak, imanın edebiyatını yapmak veya ağlayıp göz yaşı dökmekle değildir. İman etmiş olmak, kendimize tanıdığımız hak hürriyetleri bütün insanlara tanımak ve kendimiz için istediğimiz şeyleri bütün insanlar için istemekle olur.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDULBAKİ, Muhammed Fuad, el-Mu'cemu'l-Mufehres li elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut tsz. (Mu'cem)
AKKAD, Abbas Mahmud, Kur'an Felsefesi, trc. Ahmed Demirci, Ankara tsz. (K. Felsefesi)

¹⁰⁵ Ahmed Zeki Safve, Cemheretu Hutubi'l-Arab, Mısır, 1962, I, 155 vd.

¹⁰⁶ Muhammed b. Allan, Delilu'l-Falihin, Beyrut, tsz. I, 78 vd.

¹⁰⁷ Müslim, İman, 71, 72 ; Buhari, İman, 7 ; Tirmzi, Kiyame, 59 ; Nesei, İman, 19, 33 ; İbn Mace, Mukaddime, 9 ; Darimi, Rikak, 29 ; Ahmed b. Hanbel, III, 176, 177.

¹⁰⁸ İbn Allan. Delilu'l-Falihin, II, 23.

- AKSEKİ, Ahmed Hamdi, İslam, Ankara 1981. (İslam)
- ALUSİ, Şahabuddin Muhammed, Ruhü'l-Maani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Sebi'l-Mesani, Beyrut tsz.(Ruhu'l-Maani)
- ATEŞ, Süleyman, Yeniden İslam'a, İstanbul 1997. (Y. İslam'a)
-, Kur'an-ı Kerim Tefsiri, İstanbul 1995 (K. K. Tefsiri)
- AMİDİ, Seyfuddin, el-İhkam fi Usuli'l-Ahkam, Mısır 1967 (el-İhkam)
- BAKTİR, Mustafa, İslam Hukukunda Zaruret Hali, Ankara 1981. (Zaruret)
- BUHARİ, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. ek-Muğire, Sahihu'l-Buhari, Beyrut tsz. (Buhari)
- BUTİ, Muhammed Said Ramazan, Tahdidü'n-Nesl, Dımaşk 1976 (Tahdid)
- CEVHERİ, İsmail b. Hammad, es-Sihah, thk. Ahmed Abdulğafur Attar, Beyrut 1984 (es-Sihah)
- DARİMİ, Abdullah b. Abdirrahman, es-Sunen, Dımaşk 1349, (es-Sunen)
- EBU DAVUD, Süleyman İbnu'l-Eş'ab, Sünen-i Ebi Davud, (ebu Davud)
- EBU UBEYD, Kasım b. Sellam, Kitabu'l-Emval, Kahire, 1968.
- EBU ZAHRA, Muhammed, Kur'an Nizamı, trc. Ali Arslan, Ankara 1969, (K. Nizamı)
- ESKİCİOĞLU, Osman, İslam Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları, İzmir 1996. (Hukuk)
- FİRUZABADİ, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub, Kamusu'l-Muhit, Beyrut 1987. (Kamus)
- GAZALİ, Muhammed b. Muhammed, İhyau Ulumi'd-Din, Beyrut tsz. (İhya)
-, el-Mustasfa, Mısır 1937 (el-Mustasfa)
- HAZİN, Alaüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim, Lubabu't-Te'vil fi Maani't-Tenzil, Beyrut tsz. (Lubab)
- İBN ALLAN, Muhammed, Delilu'l-Falihin, Beyrut tsz. (Delilu'l-Falihin)
- İBN FARİS, Ahmed b. Zekeriya, Mu'cemu'l-Mekayisi'l-Luğa, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Beyrut 1991. (Mu'cem)
- İBN HANBEL, Ahmed b. Muhammed, el-Musned, Beyrut 1969. (İbn Hanbel)
- İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdulmelik, es-Siretu'n-Nebeviyye, Beyrut 1971 (es-Sire)
- İBN HUMAM, Kemaluddin Muhammed b. Abdulvahid, Fethu'l-Kadir, Mısır 1900. (F. Kadir)
- İBN KAYYİM, Şemsüddin Muhammed B. Ebi.Bekr el-Cevziyye, Zadu'l-Mead, Beyrut 1994, (Zadu'l-Mead)
- İBN KESİR, İsmail, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Beyrut 1969 (Tefsir)

- İBN MACE, Muhammed b. Yeazid el-Kazvini, Sünenu İbn Mace, (İbn Mace)
- İBN MEVDUD , Abdullah b. Mahmud el-Mevsili, el-İhtiyar, Mısır 1951 (el-İhtiyar)
- KADİ, Abdulfettah, Esbabu'n-Nüzül, Mısır tsz. (Esbabu'n-Nüzül)
- KURTUBİ, Muhammed b. Ahmed, el- Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Beyrut 1988 (el-Cami')
- KUTUP, Seyyid, fi Zilali'l-Kur'an, Beyrut 1971 (fi Zilal)
- MÜSLİM b. el-Haccac, Sahihu Muslim, Kahire tsz. (Müslim)
- MAVERDİ, Ali b. Muhammed b. Habib, en-Nuketu ve'l-Uyunu, Beyrut 1992 (en-Nuketu)
- MERĞİNANİ, Ali b. Ebi Bekr, el-Hidaye, Mısır 1936 (el-Hidaye)
- MEVDUDİ, Ebu'l-A'la, İslam'ın Anlaşılmasına Doğru, trc. Halil Zafir, Ankara 1967 (İslam'ın Anlaşılması)
-, İslam'da Hükümet, trc. Ali Genceli, İstanbul tsz. (İslam'da H.)
- NESAI, Ebu Abdirrahman b. Şuayb, Sunenu'n-Nesai, Mısır 1969 (Nesai)
- NESEFİ, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil, (Hazin Tefsirinin kenarında) Beyrut tsz. (Medarik)
- RAZİ, Fahrudin, Mefatihu'l-Gayb, Beyrut 1990 (Mefatih)
- SABUNİ, Muhammed Ali, Safvetu't-Tefasir, İstanbul 1987 (Safve)
- SAFVE, Ahmed Zeki, Cemheretu Hutubi'l-Arab, Mısır 1962 (Cemhere)
- ŞATIBİ, Ebu İshak İbrahim b. Musa, el-Muvafakat fi Usuli's-Şeria, Mısır 1975 (el-Muvafakat)
- TABERİ, Muhammed b. Cerir, Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an, Beyrut 1995 (Cami')
- TİRMİZİ, Muhammed b. İsa b. Serve, el-Camiu's-Sahih, (Sunenu't-Tirmizi), Mısır 1975 (Tirmizi)
- ÜNALAN, Abdulkerim, İslam Hukuku Açısından Hak ve Hakkın Kötüye Kullanılması, İzmir1997(Hak)
- YAŞAR, Ahmed, İslam Ceza Hukukunda İdamı Gerektiren Suçlar, İstanbul 1995 (Suçlar)
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971 (Hak Dini)
- ZAMAŞERİ, Ömer b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Carullah, el-Keşşaf, Mısır 1977 (el-Keşşaf)
-, el-Mufassal fi'n-Nahv, nşr. J. P. Broch, tsz.
- ZEHEBİ, Muhammed Huseyn, et-Tefsir ve'l-Mufessirun, Beyrut, tsz.

ZERKA, Mustafa Ahmed, el-Fıkhü'l-İslami fi Sevbihi'l-Cedid, Dımaşk
1964 (el-Fıkh)

ZEYDAN, Abdulkerim, İslam'da Fert ve Devlet, trc. Cemal Arzu, İstanbul
1978 (İslam'da F. D.)

ZUHEYLİ, Vehbe, el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletuhu, Dımaşk 1984 (el-Fıkh)